

Впровадження спеціального курсу «Основи біоетики» в підготовку майбутніх фельдшерів

Н. Л. Черчик

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна
Corresponding author. E-mail: natali203@bigmir.net

Paper received 23.09.19; Accepted for publication 12.10.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PP2019-208VII85-04>

Анотація. У статті показано, що поряд з підвищенням рівня професійних компетентностей майбутніх фельдшерів, формуються цілісні уявлення про принципи медичної етики і дотримання моральних норм у клінічній діяльності. Підготовка медичних фахівців зумовлена тим, що в сучасних умовах намітилася тенденція ігнорування моральних проблем надання медичної допомоги на користь економічних інтересів. Розвиток і технологічне перетворення медичної практики потребують біоетичного мислення, наявності в медичних фахівців ціннісних орієнтацій професійної діяльності. В цьому призначення спецкурсу «Основи біоетики».

Ключові слова: біоетика, біоетичне мислення, майбутній фельдшер, принцип гуманізму, професійна підготовка майбутніх медичних фахівців, спецкурс «Основи біоетики».

Вступ. Однією з найважливіших проблем біоетики, як щодо теорії, так і стосовно практики, є питання про співвідношення професійної діяльності та обов'язку людини і громадянина. Ця проблема особливо гостро проявляється в період соціальних потрясінь і катаклізмів, насамперед під час воєн.

У медичному коледжі в студентів, поряд з підвищенням рівня професійних компетентностей, формуються цілісні уявлення про основні принципи медичної етики і про необхідність дотримання моральних норм в клінічній діяльності медичного персоналу. Під час розгляду професійних питань навчальних програм медичні сестри, акушерки, фельдшера, фармацевти, зубні техніки й інші представники медичних професій середньої ланки одержують уявлення про етичні дилеми для надання медичної допомоги пацієнтам і методологічні аспекти можливих варіантів їх вирішення. Паралельно з вирішенням професійних завдань студенти знайомляться з сучасним етапом розвитку медичної етики, біоетики та медичної деонтології в Україні та за кордоном.

У міру розвитку медицини постійно ускладнюється діяльність середніх медпрацівників. Вони працюють із складною медичною технікою, виконують багато відповідальних маніпуляцій, які до недавнього часу здійснювали лише лікарі. В сучасних умовах для догляду за пацієнтом фельдшер, акушерка, медична сестра мають оперувати все більш складними науковими, а також технічними знаннями і навичками. В зв'язку з цим особливо велике значення набувають кваліфікація середніх медпрацівників і раціональна організація їхньої діяльності на більш високому професійному рівні.

Короткий огляд публікацій по темі. Під таким кутом зору актуальною є нова міждисциплінарна галузь – біоетика. Актуалізація принципу гуманізму спричинює нову філософсько-світоглядну парадигму, що передбачає жвавий науковий дискурс природознавства та гуманітарної сфери. Головне завдання, яке постало перед людством, – подолання конфлікту між натуралізмом і гуманізмом. У цьому контексті слухними є слова Джона Дьюї: «Коли наукова свідомість повністю дозріє до усвідомлення гуманних цінностей, буде порушений найбільший дуалізм, який нині обтяжує людство: між

матеріальним, механічним і науковим, з одного боку, і моральним та ідеальним, з іншого» [1].

Нині величезні успіхи наук медико-біологічного комплексу породжують багато складних проблем морального характеру. Дійшло до того, що людина почала поширювати свій контроль на власну еволюцію і прагне не просто підтримувати себе, а вдосконалювати і змінювати свою природу, спираючись на власне розуміння. Постає запитання: а чи маємо ми право так робити і чи є у нас відповідна кваліфікація для цієї творчої ролі? Чи маємо ми моральне право експериментувати з майбутніми людськими істотами [2, с. 17]?

Аналіз світоглядного підґрунтя сучасної біоетики свідчить, що вона запроваджує нові ціннісні пріоритети, розвиває сучасну глобальну мораль толерантності, обґрунтовує особистісну відповідальність суб'єкта за його моральні вчинки. Витоки та сутність біоетики як напряму наукових досліджень висвітлюють закордонні науковці К. Беррі, Р. Витч, О. Леопольд, Е. Пеллегріно, Р. Поттер, Р. Райдер, Т. Ріган, П. Сінгер, А. Швейцер та ін. В Україні ідею впровадження основ біоетики в освітній процес закладів освіти обґрунтовано В. Бак, І. Булах, І. Назарко, В. Ороховським, А. Степанюк, О. Троцькою, О. Уваркіною, Я. Фруктовою, В. Шатило, О. Шушляпіною й ін. Однак у контексті формування професійно значущих якостей майбутніх фельдшерів ця проблема не розглядалась.

Мета – показати, що поряд з підвищенням рівня професійних компетентностей майбутніх фельдшерів у медичному коледжі, формуються цілісні уявлення про основні принципи медичної етики і про необхідність дотримання моральних норм у клінічній діяльності медичного персоналу, цьому сприятиме спецкурс «Основи біоетики».

Матеріали та методи. До традиційних методів педагогічних досліджень відносяться вивчення досвіду, першоджерел, аналіз законів Міністерства освіти і науки України, документації закладів освіти, навчальних програми, навчальних планів підготовки студентів спеціальності «Медсестринство», освітньої програми «Лікувальна справа», вивчення студентської творчості, бесіди та анкетування. Спостереження – найбільш доступний і поширений метод вивчення педагогічної практики.

Результати та їх обговорення. Відповідно до завдань освітньої програми медичного коледжу формування в студентів спеціальності «Медсестринство», освітньої програми «Лікувальна справа» біоетичної культури було розроблено і реалізовано спеціальний курс (далі – спецкурс, авторка) «Основи біоетики».

Введенню в навчальний план підготовки майбутніх фельдшерів цього спецкурсу передувало вивчення міри обізнаності студентів медичного коледжу в галузі біоетичних проблем професійної діяльності в сфері медицини й охорони здоров'я в цілому, а також у розумінні сутності понять «медична біоетика», «біомедична етика», «біоетика» і «біоетична культура», зокрема. Студентам II курсу (які вивчили навчальну дисципліну «Основи філософських знань») і випускного курсу було запропоновано відповісти на питання авторської анкети «Визначення понять». Респонденти мали дописати судження «Лікарська біоетика – це...», «Медична біоетика – це...», «Біомедична етика – це...», «Біоетика – це...». Опитування було проведене в квітні 2018 року. Результати опитування студентів II і випускного курсів експериментальних коледжів: (Бердичівський медичний коледж, Вінницький медичний коледж імені акад. Д. К. Заболотного, Гайсинський медичний коледж, Могилів-Подільський медичний коледж, Погребищенський медичний коледж) наведені в табл. 1.

Аналіз відповідей 219 студентів II курсу показав, що визначення змісту понять «біоетика» і «біомедична етика» викликали в них серйозні утруднення і 78,08 % опитаних не відповіли на ці питання; 59,36 % студентів не пояснили поняття «Медична біоетика», 42,46 % – поняття «Лікарська біоетика», котре виявилось найбільш знайоме майбутнім фельдшерам. У той самий час, визначаючи поняття «Лікарська біоетика», 46,58 % студентів відповіли, що це те саме, що і «медична біоетика». Інші студенти в контекст «лікарської біоетики» включали питання безпосередньо «правильної», біоетичної, коректної поведінки медичного працівника, дотримання лікарської таємниці. Питання про «медичну біоетику» збентежило студентів, оскільки майже половина з них вважали це поняття синонімічним поняттю «лікарська біоетика», багато хто утримався від відповіді, 32,42 % вказали в різних формулюваннях так само на біоетику поведінки фельдшера і взаємостосунків із пацієнтами, додавши необхідність принципу «не нашкодь». Це побічно вказує на те, що цей термін розуміється студентами більше в контексті медицини як науки про лікування, ніж в контексті професійної поведінки. Лише 4,11 % студентів вказали, що медична біоетика розглядає питання розв'язання моральних проблем сучасної медицини. У визначенні «біомедичної етики» більшість студентів у цілому вказали характеристики біоетичної та моральної поведінки медичного працівника (15,07 %), 5,94 % студентів вказали на біоетичність у питаннях пересадки органів. Із 20,09 % студентів, що дали визначення поняття «біоетика», лише 8,22 % пов'язали його зміст із поведінкою та взаємовідносинами в системі «медичний працівник – пацієнт», 11,42 % респондентів «вивели» зміст поняття за межі медичної практики. Під час додаткового усного опитування майбутніх фельдшерів дізналися, що термін «біоетика» відомий студентам із курсів шкільної біології, із засобів масової інформації. Показово, що в

жодній відповіді ні в якій формі не було згадано про права пацієнта, а під час додаткового опитування було виявлено, що студенти не знають про те, що у пацієнта є будь-які права, окрім «права на життя», хоча згадати про це вони забули, не пов'язуючи право на життя з біоетичними проблемами. У цілому опитування підтвердило припущення, що більшості студентів невідомий зміст понять «біоетика» і «біомедична етика», а медична і лікарська біоетика розуміється ними як правила поведінки медичного працівника та дотримання ним професійного обов'язку.

Опитування проведене серед випускників 2018 року, що навчалися на IV курсі спеціальності «Медсестринство», освітньої програми «Лікувальна справа» (225 осіб) показало, що порівняння кількісних показників відсоткового співвідношення відповідей другокурсників і випускників дає можливість зробити певні висновки відносно обізнаності студентів із питання, що вивчається. Так, варто зазначити, що всі випускники сформулювали так чи інакше визначення з усіх чотирьох позицій, відповіді «не знаю», «затрудняюсь відповісти» не відзначив ніхто. В той самий час, усі випускники (100 %) так чи інакше вказали, що «лікарська біоетика», «медична біоетика» і «біомедична етика» – це одне й те саме; 11,11 % студентів написали, що медична біоетика пов'язана з моральними проблемами сучасної медицини.

Додатково в рядок «біомедична етика» 38,67 % випускників вписали відповіді, в яких були згадані пересадка органів, використання стовбурових клітин, визнання людиною ембріона, права пацієнта на знання про стан свого здоров'я. У визначенні поняття «біоетика» відчували складності 16,89 % осіб, 27,56 % осіб вказали на уміння спілкуватися, норми і культуру поведінки з колегами і пацієнтами, 55,56 % респондентів узагальнено відповіли, що біоетика є етичне (моральне, гуманне, чуйне) ставлення до всього живого, лише 0,89 % випускників написали у визначенні слово «цінність». Отже, можна зробити висновок, що випускники медичного коледжу мали дуже узагальнене уявлення про проблеми, котрі розглядаються біоетикою, їх знання у цій сфері обмежені правилами поведінки фельдшера в межах норм професійної діяльності. Попри те, що в цілому виявлені знання можна віднести до категорії деонтологічних, ніхто з опитаних не жив у своїх відповідях-судженнях слово «відповідальність». Порівнюючи в цілому відповіді другокурсників і випускників, можна стверджувати, що знання про суть біоетики в студентів, що завершують навчання в медичному коледжі, не стали глибшими, осмисленими і систематизованими у вивченні дисциплін циклів гуманітарної та соціально-економічної, природничо-наукової, а також професійної та практичної підготовки.

Отже, було виявлено недостатній рівень знань студентів у сфері біоетики, поверхнєве уявлення про сутність біоетики як науки і галузі прикладної етики, схильність до ототожнення змісту цих понять і зведення їх суті до деонтологічних, поведінкових і комунікативних норм і правил. Виявлені факти зміцнили впевненість у доцільності розроблення й запровадження в навчальний процес медичного коледжу спецкурсу «Основи біоетики», а також створення комплектів додаткових дидактичних і навчально-методичних матеріалів відпо-

відної тематики.

Таблиця 1. Знання студентами II курсу і випускниками медичного коледжу змісту біоетичних понять (до вивчення спецкурсу «Основи біоетики», квітень 2018 р.)

Питання (початок судження)	Зміст відповіді (завершення судження)	Кількість відповідей (%)	
		II курс	Випускники
Лікарська етика – це...	– не знаю, важко відповісти	42,46	–
	– те ж саме, що і медична етика	46,58	100
	– компетентність і етичність лікаря;		
	– дотримання лікарської таємниці;		
	– етика взаємодії лікаря і пацієнта;		
	– дотримання обов'язку перед пацієнтом;		
	– коректність і терпіння;		
	– правила поведінки лікаря	18,26	–
Медична етика – це...	– не знаю, важко відповісти	61,64	–
	– стосунки між медперсоналом і пацієнтом;		
	– дотримання лікарської таємниці;		
	– дотримання правил спілкування (бути чемним);		
	– дотримання принципу (правила) «не нашкодь»	32,42	100
	– розв'язання моральних проблем сучасної медицини	5,94	11,11
Біомедична етика – це...	– не знаю, важко відповісти	80,82	–
	– спілкування між колегами;		
	– дотримання лікарської таємниці;		
	– етика відносин між медичним фахівцем і пацієнтом;		
	– моральна сторона діяльності медичного фахівця;		
	– норми, цілі, цінності медичного фахівця	15,07	100
	– питання, пов'язані з трансплантологією, використанням стовбурових клітин;		
	– визнання статусу ембріона;		
– принцип інформованої згоди;			
	– біологія + медицина + етичні проблеми	4,11	38,67
Біоетика це...	– не знаю, важко відповісти	91,78	16,89
	– вміння спілкуватися з пацієнтом;		
	– вміння спілкуватися з колегами;		
	– норми поведінки (етичні норми);		
	– культура взаємин «медичний фахівець – пацієнт»	8,22	27,56
	– якість життя людини;		
	– щось пов'язане з біологією;		
	– особисті цінності людини;		
– норми, цілі, цінності людей	–	–	
	– етичне ставлення до всього живого;		
	– вирішення моральних і етичних проблем в біології та медицині;		
	– визнання цінності всього живого;		
	– ставлення до нових технологій в медицині	42,46	55,56

Основне призначення спецкурсу «Основи біоетики» визначили як допомогу студентам медичного коледжу в засвоєнні знань про суть біоетики, її цінностей, принципів і правил, і на цій основі – у формуванні ціннісних орієнтацій, значущих для майбутньої професійної діяльності. Цей спецкурс було включено у цикл професійної та практичної підготовки дисциплін як елективного курсу, оскільки державний стандарт не передбачає вивчення самостійної дисципліни, змістом якої були б основи біоетики як галузі наукового знання.

У розробленні логіки і змісту спецкурсу «Основи біоетики» керувалися практикою організації нормативних і елективних курсів із цієї тематики, враховували затребуваність викладачами і студентами інформації про біоетичні принципи, про біоетику лікування, потребу майбутніх фельдшерів осмислити суть, що яскраво проявляється в суспільній свідомості та в житті соціуму, кризи довіри до медицини. В зв'язку з цим було визначено та сформульовано вимоги до рівня освоєння змісту дисципліни «Основи біоетики» й основні види діяльності студентів; здійснено підбір тем і

їх розподіл, що підлягає засвоєнню навчального матеріалу в межах відведеного на навчання часу; вибрано методи і засоби, що відповідають меті, завданням і принципам навчання; розроблено зміст лекційних і практичних занять. Особливу увагу було приділено відбору і, в більшості випадків, стилістичному обробленню текстів ситуативних завдань, підготовці власних текстів, що описують реальні життєві ситуації, що виникають у медичній практиці, у взаємовідносинах людей, у ставленнях людини до навколишньої живої природи й ін. Було розроблено комплекти завдань для роботи на заняттях і для самостійної роботи студентів, методичний і роздавальний матеріал, підготовлено дидактичний комплект для проведення діагностичних, контролюючих заходів.

Дисципліна «Основи біоетики» забезпечує набуття студентами компетентностей:

– *інтегральних:*

– здатність розв'язувати типові та складні спеціалізовані завдання, практичні проблеми в професійній діяльності в галузі охорони здоров'я, чи в навчанні, що

передбачає проведення досліджень та / або здійснення інновацій і характеризується комплексністю та невідзначеністю умов і вимог;

– здатність особистості до організації інтегрального гуманітарного освітнього простору, формування єдиного образу культури або цілісної картини світу;

– загальних:

– здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях;

– здатність до здійснення саморегуляції, ведення здорового способу життя, здатність до адаптації та дії в новій ситуації;

– здатність до вибору стратегії спілкування;

– здатність працювати в команді, навички міжособистісної взаємодії;

– навички використання інформаційних і комунікаційних технологій;

– здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу, здатність вчитися і бути сучасно навченим;

– визначеність і наполегливість щодо поставлених завдань і взятих обов'язків;

– здатність діяти соціально-відповідально та з громадською свідомістю, прагнення до збереження навколишнього середовища;

– універсальні компетентності, що не залежать від предметної сфери але важливі для успішної подальшої професійної та соціальної діяльності здобувача в різних галузях і для його особистісного розвитку;

– спеціальні (фахові, предметні):

– здатність до проведення лікувально-евакуаційних заходів дитячого населення;

– здатність до проведення санітарно-гігієнічних і профілактичних заходів у родині та дитячих закладах;

– здатність до планування профілактичних і проти-епідемічних заходів щодо інфекційних хвороб;

– здатність до опрацювання державної, соціальної, економічної та медичної інформації;

– здатність до проведення епідеміологічних і медико-статистичних досліджень здоров'я населення взагалі та дитячого – зокрема;

– здатність до оцінювання впливу навколишнього середовища на стан здоров'я населення (індивідуальне, сімейне, популяційне);

– здатність до оцінювання впливу соціально-

економічних і біологічних детермінант на стан здоров'я індивідуума, сім'ї, популяції;

– здатність застосовувати науково-обґрунтовані психологічні прийоми ефективної роботи з колегами, медичним персоналом, пацієнтами та їхніми родичами, готовність до взаємодії з іншими людьми, обізнаність індивіда в галузі культури інших народів.

Висновки. Вивчення спецкурсу «Основи біоетики» допускає лекційні заняття для засвоєння студентами необхідних теоретичних знань, а також практичні заняття з використанням методів інтерактивного навчання. Підбір тем був здійснений із урахуванням «життєвих» знань студентів, їхнього досвіду соціальної взаємодії в різного роду «медичних» ситуаціях. У змісті спецкурсу «Основи біоетики» виділяються три основні розділи – теоретичний «Біоетика як вчення про ціннісне ставлення до живого», і два розділи, орієнтованих на формування аналітичних, прогностичних умінь рефлексій і навичок. Під час вивчення теорії проводилися лекційні заняття з мультимедійними презентаціями та елементами фронтальних обговорень навчального матеріалу без попереднього знайомства з ним. Під час навчання проводяться практичні заняття з використанням методів інтерактивного навчання. Поточна атестація якості освоєння студентами програми спецкурсу «Основи біоетики» здійснюється на основі виконання ними завдань викладача. Викладач самостійно визначав зміст, форми і обсяг матеріалу спецкурсу «Основи біоетики», що виносить на атестацію за підсумками вивчення, у формі заліку. Спецкурс «Основи біоетики» розрахований на 90 годин / 2,5 кредитів ECTS, у тому числі 40 години аудиторних занять, 50 годин самостійної роботи.

Зміст спецкурсу «Основи біоетики» базується на модульному підході побудови навчального матеріалу, попри те, що в програмі збережено традиційний підхід виділення «розділів» і «тем». Спираючись на принцип гнучкості, конструювалися модулі, які мали разом із інваріантними компонентами і варіативні. Варіативна частина включає в себе різної складності ситуативні завдання, готові комплекти завдань – «кейси», інформаційні матеріали для самостійного і поглибленого вивчення теми-модуля.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дьюи Джон. Реконструкція в філософії / Джон Дьюи; пер. М. Шиков, М. Занадворов. – М.: Логос, 2001. – 168 с.
2. Кисельов М. Філософські та світоглядні аспекти біологічної

етики / М. Кисельов // Вісник Національної академії наук України. – 2001. – № 11. – С. 16-25.

REFERENCES

1. D'yuy Dzhon. Rekonstruktsyya v fylosofyy / Dzhon D'yuy; per. M. Shikov, M. Zanaivorov. – M.: Lohos, 2001. – 168 s.
2. Kysel'ov M. Filosoф'ski ta svitohlyadni aspekty biolohichnoyi

etyky / M. Kysel'ov // Visnyk Natsional'noyi akademiyi nauk Ukrayiny. – 2001. – № 11. – S. 16-25.

Introduction of a special course "Fundamentals of Bioethics" in the training of future medical assistants

N. L. Cherchyk

Abstract. The article shows that, along with improving the level of professional competence of future medical assistants, integral understanding of the principles of medical ethics and observance of moral standards in clinical activity are formed. The training of medical specialists is conditioned by the fact that in modern conditions there has been a tendency to ignore the moral problems of providing medical care for the benefit of economic interests. The development and technological transformation of medical practice require bioethical thinking, the availability of value orientations of professional activity for medical specialists. This is the purpose of the special course "Fundamentals of Bioethics".

Keywords: bioethics, bioethics thinking, future medical assistant, principle of humanism, professional training of future medical specialists, special course "Fundamentals of Bioethics".